

VÁMOS GYÖRGY

Náray Antal vallomása

„Megfelel a valóságnak – vallotta 1945-ben Náray Antal nyugalmazott tábornok, 1942 elejétől 1944. március 19-ig a Magyar Rádió és az MTI vezetője –, hogy az én elnökségem alatt működő rádió sugározta szét azokat a híreket, propagandaanyagot, továbbá kulturális vonatkozású előadásokat, amelyek hivatva voltak plauzibilissé tenni a magyar nép előtt, hogy a háborúban való részvételünk szükséges, harcolnunk kell a németek oldalán a bolsevizmus ellen és legfontosabb teendőnk a jól kiépített honvédelem. Ennek hangoztatását és a híranyag megfelelő módon csoportosítását, a legfontosabb hírek szövegét a kormány, ill. a minisztériumok szolgáltatták és ellenőrizték. A VKF honvédségi vonatkozású összes utasítását leadtuk.” Mindehhez hozzátette még, hogy ő személy szerint „igyekezett parírozni azt, hogy a Rádió teljesen a németek szolgálatába csússzon át”.

Az ausztriai fogságból hazatért, majd Komáromból előállított Náray Antal kihallgatását 1945. szeptember 28-án kezdték. A Rádió elnöksége alatti tevékenységéért nem vonták felelősségre, két konkrétumot viszont számon kértek rajta. Kérdőre vonták a németországi rádió-előadása bizonyos részletei és egy nevével a *Rádióélet* című lapban megjelent újságcikk miatt. Védekezése szerint miután tizenhárom hónapig sikeresen elzárkózott a németországi utazástól, 1943-ban kénytelen volt elfogadni a meghívást. Mint ilyen alkalommal szokásos volt, a partner rádió-előadásra is felkérte. Az előadása végén (azért a végén, mondta, hogy többet ne kelljen beszélnie róla) röviden arról is szólt, hogy mi a rádió funkciója a bolsevizmus elleni küzdelemben. A felemlített cikket pedig – vallotta – K. Halász Gyula fogalmazta meg, az általa elmondott „slágvortok” alapján.

A tanúk egy része megerősítette Náray vallomását, mások újabb terhelő adatokkal szolgáltak. A németországi, itthon ismeretlen előadás-

ról például csak attól az MTI-tudósítótól értesült a kihallgató, aki látogatásán végig kísérte az elnököt. Havel Béla azt állította, hogy Náray rendelte el a rádióalkalmazottak feleségeinek származását firtató vizsgálatot, Gurka Márton MTI-szerkesztő ezzel szemben éppen azt emelte ki, hogy Náray mennyire liberálisan kezelte az úgynevezett zsidókérdést. (Polgár Tibor zeneszerző-karnagyot valóban Náray mentette ki a munkaszolgálatból, a zeneszerző Majorossy Aladárnak munkalehetőséget adott.) Ortutay Gyula, az új rádió vezetője (aki a német megszállásig az irodalmi osztály helyettes vezetője volt) úgy jellemezte elődjét, mint Horthy gondolatvilágának követőjét, aki németellenes (imperialistaellenes) érzelmeit is elárulta, amire bizonyíték, hogy 1943 őszén megtagadta Ribbentrop beszédének közvetítését, de szívesen állt a háborús propaganda szolgálatába – „sőt, Erdély indulójával az irredentát is erősen népszerűsítette”.¹

A vizsgálat hamar véget ért, október 8-án bűncselekmény hiányában szabadon bocsátották. A hatóság még hosszú ideig figyelte, személyi törzslapot vezettek róla.

1960-ban Náray viszonylag terjedelmes iratban emlékezett vissza 1945 előtti tevékenységére. Mielőtt a Rádió és az MTI részvénytársaság elnöke lett volna, Teleki Pál mellett volt bizalmi állásban. A Legfelsőbb Honvédelmi Tanács vezértitkáráként ő jegyzőkönyvezte a Jugoszlávia megtámadását eldöntő tanácskozást. Teleki miniszterelnök ott készített feljegyzéseit Náray később átadta Bárdossynak, és ezzel kapcsolatban meg is hallgatták az egykori külügyminiszter, miniszterelnök népbíró-sági perében.² A jegyzőkönyv ugyanis megsemmisült, Teleki feljegyzései eltűntek.

Náray Antal kézzel írott, két részből álló, 20 oldalas vallomása (17 oldal cím nélkül, 3 oldal *Kiegészítő jelentés*) és mellette ennek az írógéppel átírt változata az Állambiztonsági Hivatalok Történelmi Levéltárában, az A-1126 jelzetű dossziében van.³ Ennek borítóján a BM III/III-3

¹ Náray Antal vizsgálati dossziéja, Állambiztonsági Szolgálatok Történelmi Levéltára, 3.1.9 V-98839. Náray az 1960. november 14-i keltezésű *Kiegészítő jelentés*ben azt írta: „1943 őszén a Rádió műsorának órák kérdése alatt meg kellett változnia. A napra nem emlékezem, de arra igen, hogy 1/4 6–1/2 6 közt délután Wolf német követségi sajtóattasé óhaját nyilvánított, hogy az este 7-kor beszélő Hitler hangját közvetítse a budapesti 110 kW-os nagyadónk. Ghiczey Jenő külügyminiszterhez fordultam távbeszélőn segítségért. Véle úgy állapodtam meg, hogy a beszédet (az akkor 10 kW-os kisadó) Budapest II. sugározza. Így is történt. Ezt Frigyesy igazolhatja.”

² Náray a Bárdossy-perben elmondott tanúvallomásának hangfelvétele a Magyar Rádió archívumában van. Leirata olvasható: *Bárdossy László a népbíró-ság előtt*. Sajtó alá rendezte, a bevezető tanulmányt írta, magyarázó jegyzetekkel ellátta: PRITZ Pál. Maecenas Könyvkiadó, Budapest, 1990. 181–183.

³ Itt köszönöm meg Sz. Kovács Éva levéltárosnak, hogy felfedezte az iratot és felhívta rá a figyelmemet.

osztály jelzete szerepel. Ez a szervezeti egység a volt politikai foglyok, társadalomra veszélyesnek minősített más személyek megfigyelését végezte, róluk vezetett nyilvántartást.⁴ A dossziében a géppel írott felirat szerint a „német háborús bűnösök magyarországi tevékenységéről leírások, névsorok” található, de a cím elejére valaki filctollal odaírta a „Magyar és” szavakat. A dátum (1960. október 31.) önmagában nem nyújt támpontot annak megállapításához, hogy mi indította Nárayt e viszonylag terjedelmes emlékidezésre. Nyilván a hatóság felszólítása, hiszen másként az irat nem került volna rendőrségi dossziéba, de kíséző iratok híján az indok nem derül ki.

A tartalomjegyzékben vallomásként van megnevezve mind a kézzel írott, mind a gépelt változat. A dosszié tartalmából nehéz bármilyen egyértelmű következtetésre jutni, ugyanis egymással össze nem függő, időbeli vagy célirányos tematikai rendezettséget nem mutató iratokat fűztek benne össze. Az 1976-ban lezárt tartalomjegyzékben felsorolt további személyek között szerepel a Hain-féle különleges nyomozócsoport egyik tagja, utána Stern Samu – a berlini magyar követség egyik tisztviselője. Az illető neve nem szerepel sem az iraton, sem a követség személyi állományát bemutató oldalon. A dossziében ezen kívül az Eichmann-per előkészítésével kapcsolatos iratok vannak, valamint az NSZK-ban és Nyugat-Berlinben felelősségre vont SS-tisztek névsora. Nem sikerült rájönni, hogyan és miért került a gyűjteménybe Náray vallomása.

Az egyes oldalakon három, kézzel írt sorszámozás van: az első Náraytól származik, egy másik fóliószámozás (55–65), ami azt jelzi, hogy az irat korábban egy másik gyűjteményben is volt, végül a jelenlegi dosszié sorszámozása (19–29). A szövegben grafitceruzával aláhúzták a nevet (feltételezhetően a gyűjtemény összeállítói), és megjelöltek egy-két tárgyszónak minősíthető kifejezést. Az írás nem nyomozati anyag része, annak semmiféle formai jegyét nem mutatja, nincs mellette utalás más személlyel kapcsolatos intézkedésre sem. Valószínűtlen, hogy 1960-ban Náray ellen eljárást készítettek volna elő, hiszen őt, miután a nyilasok fogságából hazatért, mint említettük, 1945 szeptemberében egyszer már őrizetbe vették, és miután egy rövid vizsgálat tisztázta, szabadon engedték. A közeli 1956-os perekbe sem vonhatták be, mivel – mint írja is – az eseményekben semmiféle szerepe nem volt.

⁴ A szervezet többszöri átalakítása következtében az elnevezés 1972-től érvényes, de a feladatot korábban más elnevezéssel lényegében ugyanaz az egység látta el. Bővebben: CSEH Gergő Bendegúz: A magyarországi állambiztonsági szervek intézménytörténeti vázlata, 1945–1990. In: *Trezor. A Történeti Hivatal évkönyve, 1999*. Történeti Hivatal, Budapest, 1999. 73–89.

Ennek az itt közreadott kéziratnál van Náraynak egy jóval korábbi, egyes elemeiben alaposabb és terjedelmesebb visszaemlékezése, amely azonban ennek az iratnak a keletkezése idején még Ausztriában, a passauai római katolikus püspökség levéltárában lappangott. Azokat a jegyzeteket Náray Antal nem sokkal a felszabadulását követően, (ausztriai) német fogsága után, néhány hét alatt és több részletben írta meg, majd 1945. július 30-án Trifternben letétbe helyezte az őt befogadó Franz Dambeck plébánosnál. Az 1982-ben, a szerző fiának hosszas kutatása után előkerült visszaemlékezéseket Szakály Sándor rendezte sajtó alá, látta el bevezető magyarázatokkal és jegyzetekkel (Zrínyi Katonai Kiadó, Budapest, 1988). 1960-ban tehát az emlékiratról a hatóság nem tudhatott; a szerző pedig – immár 15–20 év múltán, emlékezetére hagyatkozva – ugyanolyan pontosan, noha kevésbé részletesen idézte fel a háború időszakának eseményeit.

A későbbi feljegyzés különleges értéke a Rádió szervezetére és működésére, tulajdonosi összetételére vonatkozó részletek leírása. Ezek az elemek az 1945-ös jegyzetekben nem szerepelnek. Fontos adalék továbbá a hajdani rádióelnök tollából önsorsának már-már érzelmes összefoglalása. A korábbi politikai tevékenységéről, az akkora vonatkozó emlékeiről szóló részek viszont teljesen megegyeznek az 1945-ös kéziratban foglaltakkal, ráadásul nem is annyira részletesek. Emiatt a „vallomásnak” ezt a részét, illetve a *Kiegészítő jelentést* (amelyben nyilas fogságára, illetve részben hallomásból szerzett információkra emlékezett vissza) nem publikáljuk. A szövegben csak az értelemzavaró, vagy a folyamatos olvasást akadályozó helyesírási eltéréseket módosítottuk.

Náray Antal vallomása

1960. október 31.

[...] 1941 decemberében meghalt Kozma Miklós, a Rádió és Távirati Iroda Rt. elnök-igazgatója. A miniszterelnökség felől tapogatózó kérdés érkezett hozzám, mint muzsikushoz, nem vállalnám el a Rádió és az MTI Rt. elnöki tisztjét. Én igennel válaszoltam, amennyiben erre a Rádió részvénytársaság is hajlandóságot mutat. A Rádió részvényesei erre mint anyavállalatról leválasztották a beszedett rádió előfizetési díjakból felállított, ha jól emlékszem kilenc leányvállalatát és a Rádiót, és a ráfizetéses MTI elnöki tiszttségére hosszas huza-vona és tárgyalások után felkértek.⁵ Feltételem az volt, hogy részvényekre igényt nem tartok, fizetésem a nálam szolgálatot tevő legmagasabb állású tisztviselőnél elvből egy

fillérrel legyen magasabb. Ehhez hozzájárultak. Így jutottam a Rádió elnöki székébe 1942. február hó végén.

A részvénytársasági élet új dolog volt számomra. Bele kellett lassan tanulnom. Az elnök reprezentáló életét a legszükségesebbre szabtam, mert nem voltam ehhez hozzászokva. Szerény magatartásom nem volt jó útítársam. A gazdag részvényesek közt én lettem a kiszolgáltatott. Mielőtt a Rádió szervezetére térnék, meg kell említenem, hogy ez ellen kellett küzdenem már akkor is, mielőtt helyemet elfoglaltam.

Tudomásomra jutott, hogy a kormány azért ajánlott e helyre, mert a német befolyás annyira nőtt az országban, a minisztériumokban, hogy nehezen találtak magyar szempontból, erkölcsi és anyagi szempontból hozzáférhetetlenebb embert nálamnál. Teleki mellett elfoglalt háborúellenes álláspontom közismertté vált. Megkezdődött a harc köztem és a kormány mindinkább náci-barát tagjai között. Én voltam a kis Dávid a német náciizmus Góliátja ellenében. Közben sohasem tudhattam, hogy a harc hogyan fog véget érni. Javamra az 1942–44-es viszonyok közt aligha. Tisztársaim közül csak egy páran ismertek meg szívesen. Mindinkább magamra maradtam. A jó barátok is egyre kevesebben lettek. A jutalomért sort állók és politikai mákonytól ittasultak legszívesebben arcul ütöttek volna, és lenézve nyilatkoztak rólam, mondván „ez a bolondos ember hirdeti, hogy nem vár semmiféle jutalmat és kitüntetést, és mégis olyan hajlíthatatlan álláspontjában.” „Biztosan rokonságban van a Kormányzóval vagy annak feleségével.” Aztán jó barátoknak hirdettek ki engem és a Kormányzót. Idevágóan még azt is hirdették, hogy a Kormányzó a Rádió részvényese. Ez otromba kijelentésekkel szemben csak annyit írok, hogy a honvédség vezetője és köztem lévő szolgálati távolság ezt teljesen kizárta. Egy legmagasabb állásban levő akkor hetvenöt éves kormányzó, akit [sic!] 1942-ig nem is érintkezhettem, még szolgálati jelentkezések alkalmával is ritkán fogadott, nekem más, mint előljáróm nem lehetett.⁶ Politikai elgondolásait csak minisztereivel tárgyalta meg. A Rádiónál részvénye nem volt. Ezt Frigyesy János

⁵ Havel Béla egyik későbbi, népbírósi irata szerint a Náray kinevezésére vonatkozó kormányzati elhatározás az intézmény igazgatóságát igen kellemetlenül érintette, veszélyes precedenst láttak benne. Tilta-kozásul a Rádiót, az MTI-t, a Filmirodát és a Magyar Országos Tudósító Rt.-t elválasztották a konszern nem politikai jellegű vállalataitól. Nárayt azzal a kikötéssel alkalmazták, hogy a szellemi és politikai kérdések tartoznak a hatáskörébe, a gazdasági ügyek nem. Ekkor az MTI felelős szerkesztője Zimmer Ferenc, a Rádióé K. Halász Gyula műsorigazgató volt, az ügyvezetés az MTI-nél Havel Béla, a Rádiónál Frigyesy János feladata volt.

⁶ A kéziratot Náray javította. Eredetileg ezt írta: „akit 1942-ig nem is ismertem”, de kihúzta az „ismertem” szót, és az új mondatrészhez nem illesztette a névmást.

vezérigazgató (a Rádió vezérigazgatója volt) igazolhatja.⁷ Ugyancsak a Rádió részvényesei közül még életben levők is. Kozma Sándor, ki nyugaton van, is meghallgatható. Én rokonságban sem a Kormányzóval, sem a Kormányzónéval nem voltam. Egyszerű vasutasnak vagyok a fia, édesanyám az erdőcsonkoyai falusi tanítónak volt a 6. gyereke, születési nevén: Horváth Rozália. Ezt azonban nekik nem mondtam meg. Hagytam őket hitükben, csakhogy az utolsó fegyvert ne legyenek kénytelen eldobni a részvényesekkel szemben.

Mert a Rádió fejlesztését tűztem ki célul. Pénzt kicsikarni a részvényesektől nem volt könnyű dolog. Így például a rádiózenekar felállítása is közel másfél-éves küzdelmembe került, mert 1943 őszéig a Rádió nem tartott állandó zenekart. A 72 frakk beszerzése képezte legnagyobb gondjukat (72 tagú zenekar felállítását terveztem). Műszaki fejlesztésre is gondoltam, de az sok tekintetben a posta vezérigazgatóságához tartozott. Így bizony a Rádió Rt. eléggé elmaradott műszaki felkészültséget mutatott.

A Rádió szervezete

A Rádió részvénytársaság a kormányzat engedélyokirata szerint működött. Az előfizetési díjakból 200 000 előfizetőig a Rádióra fejenként a 2.40 P-nek a fele jutott, azon-felül sokkal kevesebb. Nem emlékezem rá, Frigyesy biztos támpontot adhat. Ha az engedélyokirat paragrafusait a Rádió megszegi, úgy a koncessziós jogot a Rádió elveszti.

Az engedélyokirat szerint a hírszolgálatot külügyi vonalon a külügyminisztérium, belügyi vonatkozásban a miniszterelnökségi és belügyi sajtófőnök irányította, és szigorúan ellenőrizte. Ha a beadott szövegtől eltérő szöveget olvasott fel valaki, a műsorvezető az adást kikapcsoltatta a postamérnökkel.

A Rádió művészeti, illetve szórakoztatásra szánt műsorát a rádió osztályai állították össze. Azt, ha jól emlékszem, a szerdai napokon tárgyalta le a műsor megállapító miniszterközi bizottság, melyen a Rádió részvénytársaság vezérigazgatója is részt vett. Ha emlékezetem nem csal, minden minisztériumból két állandóan kijelölt tagból állt. Elnökének nevére nem emlékezem. Én személyemre soha a bizottságban részt nem vettem, hogy magam részéről ne legyenek kénytelen elkötelezni magamat a döntések betartásának. Ezt is igazolhatja Frigyesy volt vezérigazgató.

⁷ Frigyesy János (Kassa, 1897–? 1983) 1926-tól gazdasági vezető, 1941-től a Rádió vezérigazgatója.

Anyagi kihatású, tehát a részvénytársaság által finanszírozandó [finanszírozandó] ügyekben az igazgatósági üléseken döntött. Javaslatokat a Rádió vezérigazgatója terjesztette elő, az MTI részéről pedig Havel Béla alelnök. Az elnök, vagyis én, csak egyenlő szavazati arány esetében döntött. Az üléseken rajtam kívül részt vettek a részvényesek.

Ezek voltak: Kozma Miklós örökösei, kiket a fiatal Kozma Sándor képviselt (részvényaránya emlékezetem szerint 30%), Wünsch Frigyes felsőházi tag (részarány 25%), Láng József (10%), Havel Béla (6%), Lázár Andor ny. miniszter és felsőházi tag (6%).⁸ Kevesebb részvényt birt Frigyesy János, a Rádió vezérigazgatója, Temesváry Béla, a Magyar Nemzeti Gazdasági Bank vezetője.⁹ A részvényesek – az én kizárásommal is – üléseztek hetenkint egyik napon, mikor a részvényes osztalékokról, a részvények juttatásáról és részvényadományozásokról tárgyaltak. Erről én nem tudhattam semmit. Ha köztem és Frigyesy János közt néha ellentétekre került sor, ez az ő részvényesi voltának és a részvényekhez való természetes hozzáhúzásának volt folyamánya.¹⁰

A Rádió és MTI működése

A Rádió vezérigazgatója alá tartozott: Külügyi osztály, Nelky Jenő követtel az élen,¹¹ beosztva Wimpfen Iván.

⁸ Kozma Sándor a néhai Kozma Miklós rádióelnök fia, aki igazgatói címet kapott és részvényesként az özvegy, valamint a további örökösök, Kozma lánya (Mária) és fiatalabb fia (Dénes) nevében járt el. Wünsch Frigyes (Budapest, 1892–Budapest, 1946) 1921-től a Magyar Távirati Iroda ügyvezető igazgatója, 1934-ben a Hangya Fogyasztási Szövetkezet vezérigazgatója, 1938-ban alelnöke lett. (Lásd SIMON István: Egy keresztény-nemzeti „csúcsmenedzser”, Wünsch Frigyes. *Múltunk*, 2006/2. 31–53.) Láng József (Versec, 1876–Budapest, 1943. augusztus 14.) biztosítási szakember, az OMGE (Országos Magyar Gazdasági Egyesület) választmányi, a Hangya, a Magyar Mezőgazdák Szövetkezete és a Futura igazgatósági tagja volt. 1921-ben részt vett a Magyar Távirati Iroda újjászervezésében, és hosszú időn át a részvénytársaság igazgatósági tagja volt. Havel Béla (Budapest, 1889–?) a Magyar Távirati Iroda ügyvezető alelnöke, 1927–1932 között kereskedelmi igazgató, 1939-ig a Rádió vezető igazgatója, utána az igazgatóság alelnöke, 1942-től az MTI adminisztratív vezetője. Lázár Andor (Pápa, 1882–Leányfalu, 1971) 1933-ig az MTI alelnöke, a Magyar Telefonhírmondó és Rádió Rt. igazgatósági tagja volt. 1931-ben a honvédelmi minisztérium politikai államtitkára, országgyűlési képviselő lett, 1932 és 1938 között igazságügy-miniszter. – Az MTI 9000 részvényéből 2324 a Kozma család, 2295 Wünsch, 450 a Hangya Szövetkezet, 1044 Havel Béla, 750 a Láng család, 450 a Futura Rt., 150 Darányi Béla, 361 Lázár Andor tulajdonában volt.

⁹ A bank is a holding része, a részvényesek tulajdona volt. Z. KARVALICS László–ANDRÉIDES Gábor: *A Magyar Távirati Iroda Története, 1945–1948*. Magyar Távirati Iroda–Napvilág Kiadó, Budapest, 2006.

¹⁰ A részvényesek és Náray viszonyára lásd LÁZAR Andor: *Visszaemlékezéseim*. Szöveget gondozta: NÉMETH Pál. A Ráday Gyűjtemény tanulmányai, 7. Sorszerk.: BENDA Kálmán. Budapest, 1995. 313., 350.

¹¹ Nelky Jenő (Sopron, 1884–?) 1935-től a külügyi osztály vezetője; amikor Kozma Miklós Kárpátalja kormányzója biztosa lett, őt nevezte ki „a politikával kapcsolatos ügyek vitelére”.

- I. Műsorszerkesztő osztály: K. Halász Gyula igazgatóval az élén Legenyei Józseffel.¹²
- II. Irodalmi osztály: Cs. Szabó László osztályvezető és Ortutay Gyula osztályvezető-helyettes.¹³
- III. Zeneügyi bizottság Dohnányi Ernő, Huszka Jenő és Papp Viktor legfőbb irányítása mellett,¹⁴
- IV. Zenei Osztály Fessler Antal, később Laczkovics János orgonaművész osztályvezetővel élén.
- Karmesterek: Polgár Tibor, Reiter Lajos, 1943 őszétől a Rádió zenekar is, Bertha István karmester vezetése alatt.¹⁵
- V. Kottatár: A kottaanyag megőrzése.
- VI. A rádió hírszolgálati Osztály Bosin Endre vezetésével.¹⁶
- VII. Rendezők, műsorfelügyelők: Barsy Ödön¹⁷
- Bemondók és bemondónők: Hável Éva, Geecső Sándorné, Skub Kis Kriszta. Radó férfibemondó.¹⁸ A többire sajnos nem emlékszem.

¹² K. Halász Gyula (Budapest, 1904–Budapest, 1984) 1925-től a Magyar Rádió riportere, később műsorigazgató. 1929-től a *Rádióélet* című újságot szerkesztette, közben operettek, filmek, hangjátékok szövegkönyvét írta. 1945-ben az igazolóbizottság állásvesztésre ítélte, mert ő fordította a *Jud Süss* című antiszemita film szövegét. Később a *Füles* című lapnál dolgozott. Legenyei (Holub) József dr. (Budapest, 1915–? 1967) 1942-től a műsorszerkesztőség főtítkára, 1944-ben haditudósító. A német mintára megszervezett honvéd kívánságműsorokkal szerzett hírnevet, és a heti filmhíradók bemondója volt. Németországból 1945 őszén hazatért, őrizetbe vették, majd elengedték, de 1950-ben újból letartóztatták és csak 1956-ban szabadult.

¹³ Cs. Szabó László (Budapest, 1905–Budapest, 1984) író, rádiós szerkesztő, 1944-ig a Magyar Rádió irodalmi osztályának a vezetője. 1945 után egyetemi tanár, 1948-tól Olaszországban, később Londonban élt. A BBC magyar osztályának munkatársa volt. Ortutay Gyula (Szabadka, 1910–Budapest, 1978) néprajztudós, irodalomtörténész, politikus. Szegedi egyetemi éveit alatt tagja lett a Szegedi Fiatalok Művészeti Kollégiumának. 1935–1944-ben a Magyar Rádió irodalmi osztályának helyettes vezetője, 1935–1937, illetve 1942–1943 között a *Magyarságtudomány* című folyóirat szerkesztője, egyetemi magántanár. 1945–1947 között a Magyar Központi Híradó Rt. elnöke. 1945-től az MTA tagja, 1957-től a Hazafias Népfront főtítkára, 1964-től a TIT elnöke.

¹⁴ Dohnányi Ernő (Pozsony, 1877–New York, 1960) zeneszerző, zongoraművész, karmester 1931-től volt a Magyar Rádió zenei igazgatója. Huszka Jenő (Szeged, 1875–Budapest, 1960) zeneszerző, a magyar operettmuzsika kiváló úttörője és klasszikusa. Papp Viktor dr. (Szilágysomlyó, 1881–Budapest, 1954) zenekritikus, zenei író. Jogot végzett, a földművelésügyi minisztériumban tisztviselő volt. Zenét magánúton tanult, több újság zenekritikusa lett. 1929 és 1930 között a *Muzsika* című lap szerkesztője és a Magyar Rádió zenei tanácsadója.

¹⁵ Polgár Tibor (Budapest, 1907–Toronto, 1993) zeneszerző, karmester, 1925 és 1950 között a Magyar Rádió munkatársa, további 10 évig külső munkatársa. Az 1930-as években a Nemzeti Színház karmestereként is működött. 1958–1961 között a Petőfi és a Jókai Színház zenei vezetője. 1961-től haláláig Kanadában élt. Bertha István (Varsány, 1884–?) zeneszerző előbb pesti színházaknál, a zürichi városi színháznál, majd a Nemzeti Színháznál dolgozott. A Rádió szalonzenekarának volt karmestere.

¹⁶ Bosin Endre (Apáca, 1894–?) 1933-tól hírszerkesztő, a német megszállásig osztályvezető-helyettes. 1945-től az ötvenes évekig más beosztásban dolgozott a Rádióban.

¹⁷ Barsy Ödön (1904–?) 1935-től lektor, 1941-től rendező, 1945 után a Rádió főrendezője.

¹⁸ Radó Árpád (1897–1945) rádióbemondó; munkaszolgálatosként halt meg. A bemondókra bizonyos adatok nyerhetők: SZALÓCZY Pál: *A leírt szöveg felolvasandó. Mikrofontörténetek a Magyar Rádió hőskorából*. Athenaeum 2000 Kiadó–Magyar Rádió, Budapest, 2005.

Még emlékszem, hogy a zeneügyi bizottság tanácsadó szerv volt. Emlekezetem szerint a műsorszerkesztő osztálynak volt alárendelve az irodalmi és a zenei osztály. A zenei osztálynak volt alárendelve a Kottatár és állandó zenekar.

MTI: alelnök a tisztán anyagi kérdéseket intéző Havel Béla. Felelős szerkesztői Zimmer Ferenc igazgató.¹⁹ Három turnusvezetővel önállóan végezte működését a miniszteri sajtófőnökök irányításával. Mint a bevezetésben említettem, politikai szempontból a Rádióknak is, és Távirati Irodának semmiféle szerve politikáért azért sem volt felelős, mert abban az engedélykiratban meghatározott módon az illetékes minisztériumok sajtófőnökei intézkedtek, és azok ellenőriztek. Minden politikai hírnagyot paraferoztak [parafiroztak], csak akkor mehetett ki. A külügyi osztály csak csereműsorokat hozott össze a külfölddel. A Rádió és MTI mint hírt leadó szerv csak ennek pontos végrehajtását végezhetette el. Munkatársaim közül csak Frigyesyvel találkoztam futólag itt Pesten. A többiről nem tudok. Kik élnek, kik haltak, kik vannak idehaza?

A német befolyás (Wolf sajtófőnök a német követségen át) mindent megkísérelt, hogy álláspontjuk diadalra jusson. Ezt sokszor nagyon nehéz volt ártalmatlanná tenni. Bejárt a rádióhoz gyakran egy sánta német, a budapesti rádió sajtóattaséja is (nevére nem emlékszem), és a német adás vezetője, kit sokszor láttam előszobámban ülni, de mindenkor újságjába temetkezett, és köszöntésre se méltatott. Talán Frigyesy tudja a nevüket. Én örültem, hogy elfelejtettem.

A német nyomás a kormányban is erősen éreztette hatását. A kormányt, kinek elnöke már Kállay Miklós volt, kiegészítették két miniszterrel, Lukács Bélával és Antal Istvánnal.²⁰ Lukácsnak már nem tudom, hogy milyen tárca jutott, Antalnak azonban tudom, ő lett a háborús propagandaminiszter. Első látogatása során, 1943 őszén kijelentette, hogy a rádióadások fölött ő fog ellenőrzést gyakorolni.

Helyzetem egyre tarthatatlanabbá vált. Eleinte szememre vetették azt, hogy a rádió nem fejt ki háborús propagandát. Kb. ebben igazuk is volt. Egyik ellenfelünket sem engedtem gyalázní sem államfőjünkben, sem kor-

¹⁹ Zimmer Ferenc (Sopron, 1885–Pinkafeld, 1961) az MTI felelős (fő-)szerkesztője volt. (Életútjára lásd Andreides Gábor írását a *Múltunk* e számában. – *A szerk.*)

²⁰ Lukács Béla (Rimaszombat, 1892–Budapest, 1958) 1931–1935 és 1939–1944 között országgyűlési képviselő, 1938 végétől 1940 novemberéig államtitkár, 1942 áprilisától 1944. március 22-ig a hadigondozási ügyek tárca nélküli minisztere. 1940-ben lett a Magyar Élet Pártja elnöke, s ezt a tisztséget 1944 májusáig töltötte be. Antal István dr. (Kenderes, 1896–Budapest, 1975) a Gömbös-kormány idején a miniszterelnökség sajtóosztályát vezette, majd igazságügyi államtitkár, 1942-től nemzetvédelmi propaganda-miniszter.

mányukban, sem hadseregükben. Hogy a népben nem keltünk háborús akaratot. Ez is helytálló volt. Hiszen 1942 első felében a vezérkaron és egy-két forrófejűn kívül még mindig meg akarták akadályozni a kormányfő és miniszterei azt, hogy a nemzet önkezelésével vessen véget életének. Csak az volt a baj, hogy semmit sem csináltunk ez ellen. Hagytuk jönni az új minisztereket, akik aztán 1943 őszén végképp nekem estek, megint az országház plénuma előtt (lásd idevágóan az 1943 őszi országgyűlési naplókat), hogy a Rádió és MTI elnöke nem áll a helyzet magaslatán és politikailag teljesen képzetlen. Ezt Lukács Bélának mondták el rólam. Pedig én nagyon jól tudtam, hogy miért szabotálom meg kívánságaikat. Csak azt nem tudtam, meddig.

1943. karácsonykor Serédi Jusztinián hercegprímás szólott a Rádióban. Az emberi szabadságról és a fajok egyenlőségéről kívánt beszélni. Antal miniszternek bemutattam a beszédet, mire ő rám förmedt, hogy ezt a beszédet a prímás elmondja, Te röpülsz azonnal a Rádiótól. Elmentem Serédihez, és elmondtam Antal miniszter kifakadását és szándékát. Serédi kivette kezemből a papírt, kihúzott, beírt a szövegbe, és amikor elolvastam, mosolyognom kellett, mert más szórenddel ugyanazt mondta el. A beszéd lement. Antal bevitte a kormányzat elé a dolgot. Ott vállalt vontak. „Az egyház lelkiismerete, és nem a Te politikád szerint beszél.”

Nekem azonban az engedélyokiratban megszabott feltételek voltak szemem előtt. Abban sem a propagandaminiszter, sem a nyilas üvöltözők ugyan nem szerepeltek, de a mákony egyre jobban ragadt az emberekre. Ha más nem maradt hátra, hát szídták és gyalázták a zsidókat. Mindenkit azzal gyanúsítottak, aki nekik nem volt hajlandó igazat adni. Láttam, hogy a miniszterek is pártok szerint csoportosultak. Végül 1943 decemberében felmentem a Kormányzóhoz kihallgatásra. Bejelentettem az elnöki korrekt magatartás lehetetlenné válását, és kértem, hogy ilyen körülmények közt a magam feje szerint cselekszem [cselekedhessek]. A kormányzót meghökkentette javaslatom, és csak annyit válaszolt: „De Kállaynak és Keresztes-Fischernek engedelmeskedned kell!” Ezzel a kihallgatás véget ért.

1944. március 19-én a németek bevonultak hadseregükkel országunkba. Ugyanaznap délután megszállták a Rádió leadó tornyait, este Gestapo és SS alakulataikkal a Rádió leadó helyiségeit.

Én megvártam az új kormány megalakulását, és március 25-én magam váltam meg az elnöki tisztségtől.

Március 19-én lehívtam magamhoz Zimmer Ferencet, az MTI felelős szerkesztőjét, és kijelentettem előtte, hogy a Rádió és az MTI elnöki tisztsége megszűnt. Kikapcsoltattam a fejem felett levő hangszórót, mely

a műsorok hallgatását tette lehetővé. Ezek után leszereltettem egészen.

A bevonult németekkel odajött a sánta német rádióattasé is, akinek kijelentettem, hogy a hajó (tudniillik a Rádió) elsüllyedt, én mint kapitány utolsónak akarom elhagyni a hajót. Ő erre vigasztalni kezdett engem, hogy minden, ami történt a Kormányzó hozzájárulásával, és vele teljes egyetértésben történt. Elhatározásomban azonban nem ingatott meg ez sem, és büszkén mondhatom öregségemre, hogy igen kevesen voltunk, akik ezt akkor meg mertük tenni. Sem kormányzótól, sem kormánytól hozzájárulást nem kértem. Egyszerűen Incze Péternek, a miniszterelnök titkárának jelentettem be, hogy a Rádiótól elmegyek.

A Rádió Részvénytársaságtól megváltam, és a honvédségi lemondott nyugdíjamat kértem vissza. Amit nagy bajosan két hónap múlva folyósítottak. A honvédelmi minisztérium elnöki osztályának vezetője, Zsedényi ezredes²¹ ugyan felajánlott nekem egy gyorshadtest-parancsnokságot, amit azonban egészségi állapotomra való hivatkozással kereken visszautasítottam. 1944. őszén a nyilasok a harmadik körözés nyomán feleségemnek Balatonarácson levő kis házában elfogtak, és először az Evetke utcai Lomnic szállóba zártak. Onnan 1944. azt hiszem december 11-én a Mártírok úti volt honvéd fogházba, honnan Bajcsy Zsilinszkyvel együtt autóbuszokkal Sopron-Kőhidai börtönbe csuktak [sic!]. Ott töltöttem az egész telet. Sopronkőhidai fogságomból a szovjet hadseregek előnyomuláskor 44-ünket, kiknek ügye még letárgyalható nem volt, Gestapo és nyilas fogdmegek Ruszton keresztül Klagenfurtba hajtottak, hol 44-ünket egy marhavagonban „Nach Mauthausen mit Beglelte” kék cédulával a waggon oldalán Melk, Linzen át Mauthausenbe irányítottak, Mauthausen–Efarz-Kirchen–Gschaid [!] volt az útvonal. Gschaidban egy alpesi iskola körül drótot húztak. Ott tartottak bennünket addig, míg az előnyomuló amerikai egységek tényezése folytán beálló zűrzavar visszaadta szabadságunkat. A fogságban találkoztam Nagy Vilmos volt honvédelmi miniszterrel, ki 1943-ban Polgár Tibort közbenjárásomra kétszer kiszabadította abból a munkaszolgálatos táborból, amelyből mindössze ketten tértek vissza.

A Rádió elnöki tisztségem alatt több zsidó származású ember volt beosztottjaim közt, így Majorossy is, akin szintén segítettem. Egyik zsidó származásúnak sem lett bántódása, míg én voltam az elnök.

Szüleim a kishivatalnok nyomorúságos fizetéséből katonai pályára adtak. Tizenöt éves koromtól arra neveltek, hogy a kötelességet a halálig híven teljesítsük. Erkölcünkhöz híven éljünk és haljunk.

²¹ Zsedényi Zoltán (Kassa, 1897–Budapest, 1979) ezredes, vezérőrnagy, hadosztályparancsnok.

Tiszta lelkiismerettel mondom: ár ellen küzdöttem. Válságos időkben szolgáltam hazámat és népemet. Hüen, önmagam érdekeit veszélybe hozva védtem a gyengét. Meglehet, hogy nem kedvező körülmények közt, de csak addig, amíg ezt lelkiismeretem megengedte. Senkinek kárára nem voltam. Szolgáltam, míg az utolsó reményszigre ki nem hunyt körülöttem, és ebben a küzdelemben összetörtem. Testileg-lelkileg. Kiszabadulásom után Münchenben felajánlottak nekem a Vöröskereszt magyar osztagjának vezetését, de én csak haza akartam jutni. Nem vettem igénybe, és 1945. szeptember elején haza is jöttem.

Hazaértem után, ellenem hivatalból megindított vizsgálati fogság és letartóztatásból kiszabadultam. Fiatalkorban szerzett műszaki ismereteimet, amelyre a Műegyetem hallgatásával tettem szert, hasznosítottam. Így 1954-ben, havi 1132 Ft. fizetésért, a MÁV Magasépítő Vállalatnál az Aszódi úti házak mintegy 180–200 m távolságra való eltolásánál végeztem önálló mérnöki munkát. A lábaimban támadt érszűkület azonban mintegy tíz hónapos betegeskedés után, miután kilenc, kb. 100–120 m hosszú és földszintes lakóházat helyére toltunk, beosztásomtól elválasztott. Az 1956-os ellenforradalmi események alatt a péti kőolajipari vállalat gyárterületének felmérésében való segédkezésben talált. Az ellenforradalmi események alatt, a munkástanácsok megalakulásakor semmivel nem törődve végeztem ott mérnöki munkámat 1956. november 25-ig. A Dunántúlon voltam, ott szaladtak ki a disszidálókat hordó vonatok. Csak fel kellett volna lépnem rá. Nékem azonban egy érzésem volt, amit nem tudok szem elől téveszteni: ha öregen, megtörtén és gyógyíthatatlan betegen is magyar vagyok. Itt élek és itt halok meg.

Budaörs, 1960. X. 31.

Náray Antal